

PETER SCHOLTEN

DE MIGRATIE- OBSESSIE

Hoe één thema
het debat blijft
bepalen

Boom

INHOUD

VOORWOORD 7

1. DE MIGRATIE-OBSESSIE 11

- Dwangmatige aandacht voor migratie 13
- Crisisgevoel en morele paniek 16
- De strijd over migratiefeiten 19
- Een obsessie met migratie 23
- Vervreemding van de migratiesamenleving 27

2. HOE NEDERLAND (WEER) EEN MIGRATIESAMENLEVING WERD 31

- Een 'voorgeschiedenis' van migratie 32
- Nederland als immigratieland 38
- Nederland als migratiesamenleving 49

3. MIGRATIETAAL 59

- De sociale constructie van migratie 60
- De sociale constructie van integratie 65
- Voorbij de obsessie: migratie en integratie als samenlevingsvraagstukken 72

4. STRIJD OVER MIGRATIEFEITEN 77

- De migratiecijfersindustrie 79
- Strijd over migratiefeiten 84
- Voorbij de obsessie: naar het kritisch onderzoeken van paradigma's 90

5. MIGRATIE ALS SYMBOOL VOOR GLOBALISERING 95

- Het migratiedebat gaat eigenlijk over globalisering 98
- Globalisering en migratiepolitiek 103
- Voorbij de obsessie: het omdenken van omgericht gedrag 107

6. MIGRATIE ALS SPEELBAL VAN CONFRONTATIEPOLITIEK	111
Van consensus- naar confrontatiepolitiek	112
Partijen met en zonder een helder migratieverhaal	122
Voorbij de obsessie: naar een politiek van normalisering	133
7. MIGRATIE GEVANGEN IN MEDIALOGICA	137
In de greep van medialogica	138
Sociale media en desinformatie	144
Voorbij de obsessie: mediavaardigheden als '21st century skill'	147
8. MIGRATIE EN ONGELIJKHEID	149
Migratiedebat óver maar nauwelijks mét migranten	150
Hoe de migratie-obsessie discriminatie en racisme kan versterken	155
Voorbij de obsessie: de corrigerende werking van een democratie	161
9. MIGRATIEWANTROUWEN	165
Onzekerheid en migratiewantrouwen	166
De vertrouwensparadox en overspannen verwachtingen van beleid	170
Voorbij de obsessie: leren omgaan met onzekerheid	175
10. HOE KOMEN WE OVER DE MIGRATIE-OBSESSIE HEEN?	177
De migratie-obsessie als vervreemding van de migratie- samenleving	178
Van diagnose naar oplossing voor de migratie- obsessie	183
Noten	191
Literatuur	199

VOORWOORD

Het is eigenlijk van de gekke dat ik dit boek moest schrijven. Als bestuurskundige, gespecialiseerd in migratie- en diversiteitsbeleid, word ik steeds vaker geïdentificeerd als ‘migratiewetenschapper’. Maar in tegenstelling tot de meeste collegae, die gepassioneerd aandacht vragen voor hun onderzoeksgebied, vind ik me terug in een rol waarin ik de aandacht voor migratie juist tracht af te remmen. Waar een egyptoloog hartstochtelijk aandacht voor Egypte zal vragen, vraag ik als ‘migratiewetenschapper’ vooral om minder fixatie op ‘mijn’ onderzoeksonderwerp. Ik voel me vaak gedwongen om over migratie te spreken als iets wat losstaat van bredere maatschappelijke veranderingen, als iets ‘sui generis’, terwijl uit onderzoek blijkt dat migratie juist staat voor toenemende complexiteit van onze samenleving en ons vooral iets vertelt over de veranderingen in de politiek, in beleid, in media en in de rol van de wetenschap. Steeds meer voel ik me een figurant in het politieke spektakel rond migratie.

Daarom moest dit boek er gewoon uit. Met als doel niet zozeer om migratie beter te begrijpen, maar om onze obsessie met migratie beter te begrijpen. Het boek gaat dus ook niet over migratie an sich, maar over hoe wij als samenleving omgaan met en denken over migratie. Al jaren ben ik gefascineerd door beleidsdynamiek op het terrein van migratie en integratie in Nederland (en door vergelijkend onderzoek met andere landen). Het betreft dan wel een wetenschappelijke fascinatie; als burger ben ik waarschijnlijk even verward, verontwaardigd en soms verbouwereerd als iedereen over de staat van het migratiedebat. Maar als wetenschapper stel ik mezelf de vraag waarom we in Nederland zo anders omgaan met deze

onderwerpen dan met vrijwel alle andere onderwerpen die op de maatschappelijke en politieke agenda komen. Wat is er mis met ons migratie- en integratiebeleid? En wat zegt dit over de Nederlandse samenleving, de Nederlandse politiek en onze instituties van vandaag de dag?

Al jarenlang heb ik me in onderzoek gericht op deze vragen. Ik heb rondgehangen in Den Haag om te begrijpen hoe beleidsprocessen verlopen op het terrein van migratie en integratie. Ik heb meegedraaid in wetenschappelijke adviesraden. Ik heb me gericht op internationaal onderzoek om te kijken of het Nederlandse beleid uitzonderlijk is of niet, en of studies in andere landen wellicht inzicht bieden in de Nederlandse situatie. Ook heb ik deelgenomen aan het Nederlandse publieke debat, onder meer via de opiniepagina's van diverse kranten.

Daarbij heb ik me gericht op het begrijpen van migratie als fenomeen en getracht een feitelijk beeld van integratieprocessen te krijgen. Ik heb me zoveel in sociologische en antropologische kringen gemengd dat ik me onderdeel ging voelen van de migratiwetenschap. Op conferenties werd ik steeds vaker als 'migratieprofessor' aangekondigd. Ik schreef boeken over de rol van de wetenschap in het Nederlandse migratiebeleid, over migratiepolitiek in Europa, over de rol van complexiteit in beleid en politiek, over Rotterdam als migratiestad, en over migratiesteden in het algemeen.

Maar steeds meer bekreop me het gevoel dat het beter begrijpen van migratie en integratie me helemaal niet de antwoorden gaf op de vragen waarmee ik dit onderzoeksveld in gedoken ben. Het begon me te dagen dat er wellicht wat groters op het spel stond. Het was Dick Schoof die me in 2024 onbedoeld op het juiste spoor zette. Bij de zoveelste dreigende kabinetscrisis sprak hij van 'een gevoel van crisis' dat de politiek nu eenmaal als waar moest aannemen. En toen wist ik het. Het migratiedebat gaat eigenlijk niet over migratie, het

1. DE MIGRATIE-OBSESSIE

Waar komt onze obsessie met migratie toch vandaan? Migratie en integratie zijn niet weg te slaan uit het centrum van de aandacht in de politiek en in de samenleving. Naast alle grote wereldproblemen – zoals klimaatverandering, oorlog, armoede en ongelijkheid – krijgen vooral migratie en integratie vaak veel aandacht. Als we de kranten en de politici mogen geloven, storten migratie en integratie ons politieke systeem en onze maatschappelijke orde zelfs in ‘crisis’. Kabinetten vallen en worden geformeerd rond migratie, en kranten brengen migratienieuws alsof het om uitdaging nummer één van onze tijd gaat.

De obsessie met migratie beperkt zich niet tot de politiek of het bredere publieke debat. Menig familiefeestje ontspoord door een terloopse opmerking die iets met migratie te maken heeft; zitten we in een asielcrisis, is Zwarte Piet een probleem, hebben we een ‘integratieprobleem’ en moeten mensen met een ‘migratieachtergrond’ extra in de gaten worden gehouden? Waar de Nederlandse samenleving ‘grip op migratie’ zegt te willen hebben, lijkt het vooral alsof politiek, media en het publieke debat zichzelf vooral in de greep van migratie laten houden.

Het Nederlandse integratie- en migratiedebat volgend, lijkt het soms wel alsof alles met migratie en met ‘integratie’ te maken heeft. Het debat gaat niet alleen over het ‘problematiseren’ van migratie, maar ook over het ‘migrantiseren’ van allerlei problemen: er wordt van alles bij gesleept, zoals dat gaat bij een heuse obsessie. Zo wordt de woningnood gekoppeld aan de komst van migranten (terwijl het ironisch genoeg juist vaak arbeidsmigranten zijn die de zo nodige woningen bouwen). De discussie over internationalisering van onderwijs gaat niet

meer over kwaliteit en oriëntatie op de internationale markt, maar om immigratie van studenten. Incidenten rond asielzoekerscentra worden snel door media opgepakt en gezien als resultaat van het falen van asielbeleid. Zelfs in internationale instabiliteit en oorlog lijkt migratie steeds meer een rol te vervullen, zoals internettrollen van buitenlandse mogelijkheden die desinformatie verspreiden met als doel onrust rond migratie aan te wakkeren.

Net als iedere obsessie is onze migratie-obsessie irrationeel. Er zijn talloze rapporten die concluderen dat 'de integratie' relatief succesvol is en dat huidige aantallen migranten geenszins historisch uitzonderlijk zijn, maar het maatschappelijke en politieke debat lijkt immuun voor cijfers en feiten. Dat immigratie historisch noch internationaal uitzonderlijk is, maakt weinig uit voor de uitzonderlijkheid die we deze onderwerpen toedichten in Nederland. Een obsessie laat zich niet zomaar afremmen door feiten. Sterker nog, feiten zijn vaak onderdeel van in plaats van remedie tegen een obsessie. Denk maar aan de parlementaire onderzoekscommissie integratiebeleid die in 2004 de integratie geheel of gedeeltelijk succesvol verklaarde; als gevolg van dit moedige oordeel werd de commissie zelf als 'mislukt' afgedaan.

Een obsessie ervaren we altijd als onoplosbaar. Keer op keer wordt ze juist gevoed door wantrouwen in oplossingen. Al bijna vijftig jaar lang worden 'de integratie' en het beleid voor migratie op een of andere manier als mislukt afgedaan. Ruud Lubbers stelde in de jaren '80 dat integratie niet voldoende succesvol was omdat migranten niet alleen op hun rechten maar ook op hun plichten gewezen moesten worden. Volgens Frits Bolkestein, in de jaren '90, moesten we niet 'marchanderen met de waarden van de Verlichting' wanneer het om integratie gaat. Paul Scheffer sprak in 2000 van het 'multiculturele drama'. Volgens Pim Fortuyn was de integratie helemaal mislukt en moest

migratie gestopt worden. Rita Verdonk zette integratie en inburgering neer als een individuele verantwoordelijkheid, ‘inburgering doe je zelf’. Voor Jan Peter Balkenende moest integratie vooral gaan over nationale normen en waarden. Onder Mark Rutte werd integratiebeleid vooral wegbezuinigd; integratie was iets wat migranten zelf moesten doen. Zijn laatste kabinet viel over niet door feiten onderbouwde claims over nareizende asielmigrant. En het kabinet-Schoof verklaarde de integratie nog maar eens ‘mislukt’ omdat mensen nu eenmaal een ‘crisis ervaren’. Alsof de crisis een meteorologische kwestie betrof, iets wat het de mensen overkomt, en niet iets wat al minstens een decennium sterk door de politiek wordt aangewakkerd. En ook dit kabinet-Schoof viel over wat werd ‘ervaren’ als een asielcrisis, op een moment dat de asielinstroom juist daalde door onder meer de verbeterde veiligheidssituatie in Syrië.

We zitten gevangen in onze migratie-obsessie. Een obsessie is niet iets waar iemand voor kiest, maar iets wat je overkomt. Zeker bij een maatschappelijke en politieke obsessie, moeten we dus zoeken naar de oorzaken in onze maatschappij en in de politiek. Daarbij gaat het om wat migratie doet met de samenleving, maar ook over hoe we daar in de samenleving en in de politiek mee omgaan. Wat maakt onze migratie-obsessie zo irrationeel? Hoe kijken we naar en hoe praten we over migratie en integratie, en waar komen onze zorgen en angst voor migratie en integratie vandaan? Wat zijn de gevolgen van onze migratie-obsessie, zowel voor migranten als voor de politiek en voor de samenleving in haar geheel?

Dwangmatige aandacht voor migratie

Nederland is in de voorbije decennia een migratiesamenleving geworden, of misschien beter gezegd, wéér een migratiesamen-